

Chipayaindianerna.

En folkspillra från en förgången andinsk kultur.

Av A. Métraux.

Chipayaindianerna bo mitt i den stora sandöken, som på ungefär 3 700 meters höjd över havet sträcker sig mellan Lago Poopó eller Aullagas och Anderna i sydvästra Bolivia, närmare bestämt c:a 30 km norr om Salares de Coipasa öster om Rio Llauca. I litteraturen finner man chipayaindianernas namn för första gången nämnt av den tyske forskaren Max Uhle, som år 1834 träffade några av dem i aymaraby-n Huachacalla. Max Uhle¹ företog ej någon resa till chipayasamhället, men detta fick något senare mottaga ett helt flyktigt besök av en bolivian, som skrivit en kort redogörelse däröver i en publikation från Oruro.²

Den förste europé, som i vetenskaplig avsikt besökte chipayaindianerna, var A. Posnansky.³ Han tillbragte 1915 några dagar hos dessa indianer och tog ett antal vackra fotografier, vilka senare publicerats i den i Göteborg utgivna delen av förhandlingarna från den internationella amerikanistkongressen där 1924.

Efter Posnansky ha några europeiska resande gjort korta besök hos chipayaindianerna. Jag nämner några av dem, fotografen Gerstmann, Fritz Buck från La Paz och den tyske geografen Karl Troll.

För länge sedan berättade aymaraindianerna, att det mitt inne i

¹ Uhle (Max). — *Über seine Reisen in Bolivia*, Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, t. XXI, 1894, S. 328—332.

² Bacarreza (Zenón). — *Fragmento del informe presentado al Supremo Gobierno por el señor, comisionado del Ministerio de Colonización y Agricultura para el estudio físico, administrativo y estadístico de la Provincia de Carangas del Departamento de Oruro*, Boletín de la Oficina nacional de estadística, nos. 61, 62, 63, 3dje trim. 1910, La Paz, 1910, S. 477—480; *Informe técnico sobre la provincia de Carangas*, Ibidem, nos. 73, 74, 75, 76. La Paz, 1912, S. 29—89.

³ *La lengua Chipaya*, Memorias presentadas al XIX Congreso internacional de los Americanistas. II Asamblea en La Paz (Bolivia), 15—20 diciembre de 1914, la Entrega, La Paz, 1915.

Los Chipayas de Carangas, Boletín de la Sociedad geográfica de La Paz, La Paz, 16 årg, n. 47, juli 1918, S. 137—145.

Nuevas investigaciones en Carangas (Bolivia), Congrès international des Américanistes. Compte-rendu de la XXIe session, deuxième partie tenue à Göteborg en 1924. Göteborg, 1925, S. 85—102.

carangasöknarna bodde ett folk, som talade ett besynnerligt språk, vilket de antogo vara engelska eller tyska. Det underliga språket var chipayaindianernas, vilket Rivet¹ med ledning av Max Uhles och Posnanskys vokabular kunnat bestämma som en dialekt av det språk, som talas av uroindianerna, en stam, vars namn är välkänt för alla, som sysslat med Bolivias och Perus historia. Man får höra talas om uroindianerna redan i de gamla krönikorna från 1500-talet, där det sägs, att de voro ytterst fattiga fiskare, så fattiga, att de ej kunde lämna någon annan tribut till inkan än påsar fulla med löss. De ha dock, trots att de äro väl kända och ur vetenskaplig synpunkt mycket intressanta, aldrig blivit ordentligt studerade. Rivet har på språkliga grunder sökt bevisa, att uroindianerna äro arowaker, som i en mycket avlägsen tid kommit från amazonasområdet och tagit högslätten på Anderna i besittning långt tidigare än de kraftiga erövrarstammarna aymara och senare quichua eller inkabefolkningen. Säkert är, att uroindianerna redan vid tiden för den spanska erövringen av inkaväldet representerade ett hemlighetsfullt befolkningsskikt i västra Sydamerika, vars ursprung man icke kände. Säkert är också, att uroindianerna, där de nu befinna sig, känna sig förvisade och undanträngda till ett ytterst ogästvänligt område, där de tvingats att leva under svåra förhållanden.

Carangasområdet, där chipayaindianernas samhälle ligger (fig. 1), åtnjuter med rätta ryktet att vara ett av Bolivias mest öde och ogästvänliga områden. Sandöknar och dyner, saltträsk, kala kullar uppta nästan hela området. Och hit, till ett av jordens mest ogästvänliga hörn drevos chipayaindianerna av sina gamla fiender, aymaraindianerna. Man förstår, att det måste ha varit ett tvång, en starkares nävrätt, som tvingat dem till denna ökentrakt. Frivilligt väljer icke en människogrupp att slå sig ned i ett område, som knappast äger vare sig växt- eller djurliv. Chipayaindianerna ha tvingats till sitt nuvarande område, och de ha med allt det tålmod och all den energi, som äro så karakteristiska egenskaper för ett bergsfolk, förstått att utnyttja även den minsta av de få möjligheter till livsuppehälle, som naturen gav. De anpassade sig till naturförhållandena. Från Rio Llauca ledde de vatten i kanaler till sitt område för att genom konstbevattning förmå ett tunt grästäckte att spira upp, vilket i sin tur gav en sparsam spis åt lamadjur och får. I vissa delar av området erhöi man

¹ Créqui-Montfort (G. de) et Rivet (Paul). — *La langue uru ou pukina*, Journal de la Société des Américanistes de Paris, nouvelle série, t. XVII, 1925, S. 211—244, t. XIX, 1927, S. 56—116. I detta arbete finner man en sammanställning av allt vad man vet om uro och chipaya t. o. m. 1923.

Fig. 1. Chipayabyn.

genom konstbevakningen en träskmark, där långhåriga, vildsvinslika grisar kunde hämta sin föda. Mera behövdes ej, för att människan skulle kunna leva där. Av sina hjordar erhöles chipayaindianerna och erhålla fortfarande allt som fordras för täckandet av deras viktigaste behov. Av dem få de sina kläder, sin köttföda. Av mjölken från fåren göra de ost, som de sälja till aymaraindianerna, vilka i utbyte lämna de vegetabiliska födoämnen, chipayaindianerna behöva, såsom quinoa, majs och koka ävensom den sprit, vilken låter dem åtminstone för vissa stunder glömma bort livets gråhet. Påpekas bör dock i detta sammanhang, att chipayaindianerna liksom alla herdefolk om möjligt undvika att slakta sina egna boskapsdjur. De göra det egentligen endast vid de religiösa festerna, då de förtära köttet av de ritualenligt slaktade djuren, eller när de offra åt hyddans skyddsande. De rika kunna någon gång kosta på sig att äta av den egna hjorden, men även i ett sådant fall följes vid slaktningen av ett får eller svin den religiösa ritualen. Huvudet av det slaktade djuret lägges på ett bord, där man under åtskilliga dagar tillber det. Jag har vid skilda tillfällen sett chipayaindianer offra koka och sprit till blomsterprydda svinhuvuden. Dessa försiktighetsmått och detta hänsynstagande till det dödade djuret erinra om de bruk, vilka vissa indianer iakttaga för att ej reta det djurs ande, vilket de jaga.

Jag har här inledningsvis lämnat några upplysningar om chipaya-indianernas historia och levnadsförhållanden. Det, jag i fortsättningen kommer att berätta om deras kultur, skall till fullo belysa dennas älder-

Fig. 2. Chipayatlicka.

domliga prägel och giva oss en bild av en förkolumbisk indiankultur, som nästan oförändrad dröjt kvar till våra dagar skyddad av en ogästvänlig och otillgänglig natur.

Klädedräkten.

Den dräkt, som chipayakvinnorna bära, är alldeles lika den, som beskrives av de spanska kronisterna på 15- och 1600-talet i deras skildringar från Colla-suyu eller den del av inkariket, som söder om

Lago Titicaca utbredd sig över den bolivianska högslätten eller punan. Denna kvinnokladnad består av olika delar. Närmast kroppen bares en skjorta av mycket grovt tyg. Skjortan, som är av kvadratisk form, nämnes icke av de spanska kronisterna, men det kan icke råda något tvivel om att den är förkolumbisk. Formen på skjortan är fullkomligt indiansk, och den liknar fullkomligt de skjortor, som uroindianerna bära ännu i våra dagar. I *chullpas*¹ i Carangasområdet

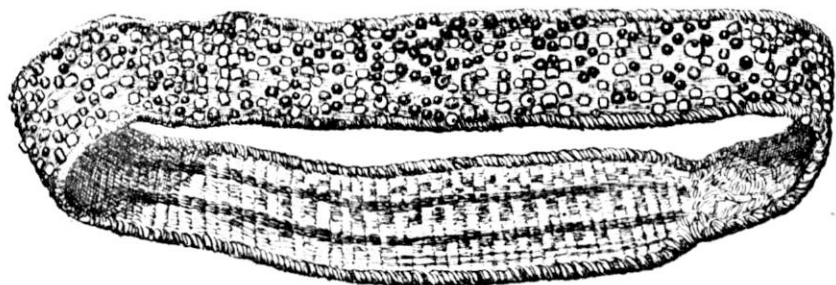

Fig. 3. En chipayakvinnas pannband.

har jag funnit bitar av tyg, som måste härstamma från skjortor av samma kvalitet som chipayakvinnornas. Numera förekommer det ofta, att chipayakvinnorna sy ärmar på sina skjortor för att se ut som aymarakvinnor. Skjorta heter på chipayaspråket: *almil'a*.²

Den typiska chipayadräkten är *axsun*² eller som chipayaindianerna säga *urku*. *Axsun* eller *urkun* är en vanlig filt, i vilken kvinnorna svepa sig på så sätt, att filtens övre kant fasthålls över axlarna med två kaktustaggar. Omkring livet bäres ett tjockt bälte. *Axsun* eller *urkun* påminner om en *tipoy*, som är öppen på sidan. Numera bruka chipayakvinnorna sy *urkun* på så sätt, att den liknar en vanlig kjol. Redan några år efter inkarikets erövring, säga kronisterna, började indiankvinnorna sy sina *axsus* som en imitation av de europeiska kvinnokjolarna, vilket de, enligt samma källor, gjorde i den sedesamma avsikten att ej visa sina ben. *Urkun* är emellertid ej blott till formen en mycket gammal dräkt. Även tyget, av vilket den göres, liknar fullkomligt det, som jag funnit omkring kroppen på kvinnomumier i *chullpas* (fig. 2).

¹ *Chullpas*, indianska gravhus av rektangulär form. De äro mycket vanliga på höglandet och äro i regel av jord, men kunna även vara av sten.

² l' betecknar i denna uppsats samma ljud som *ll* i t. ex. det spanska *calle*, *x* betecknar här det spanska *jota* i t. ex. *joven*.

Gamla aymarakvinnor i Carangas kläda sig också i *axsu*, men de ha den alltid hopsydd, och det är mycket svårt att avgöra, om man har att göra med en *axsu* eller en vanlig kjol.

Chipayakvinnornas dräkt består vidare av en kappa (*talú*), som hänges över axlarna och fasthålls på bröstet av en tagg. När de sitta utanför sina hyddor, ha de huvudet täckt av ett slags huvudduk, som de bära ungefär som neapolitanska kvinnor. När det blåser, knyta de fast huvudduken under hakan som kvinnorna på den svenska lands-

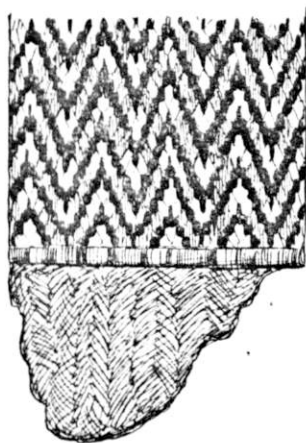

Fig. 4 a. Detalj av kvinnobälte från Chipaya.

Fig. 4 b. Stycke av ett kvinnobälte, funnet i en chullpa i Iscara, prov. Carangas.

bygden. Förr buro chipayakvinnorna dessutom pannband prydda med invävda glaspärlor, men dessa pannband äro nu ur bruk. Av en ren tillfällighet lyckades det mig dock att komma över ett exemplar (fig. 3).

Jag nämnde, att chipayakvinnorna bära bälten (*tsai*) kring midjan. I en *chullpa* i Carangasområdet har jag på en kvinnlig mumie funnit ett bälte, som är fullkomligt likt dessa chipayabälten såväl vad färger och mönster som teknik beträffar. Jag skall återkomma härtill i samband med vävstolen (fig. 4).

G. Montell¹ har i sin avhandling om klädedräkten i det gamla Peru publicerat några bilder ur Poma de Ayala's manuskript, vilka giva en god bild av den förkolumbiska kvinnodräkten i Peru. Själv har jag i en kyrka i Cuzco sett några tavlor av adliga inkakvinnor, klädda alldeles som våra dagars chipayaindianskor. Bl. a. ses de fina cuzco-kvinnorna bära den huvudduk, vilken jag i det föregående omnämnt.

¹ *Dress and Ornaments in ancient Peru*. Göteborg, 1929, fig. 83, 84, 98.

I hela höglandet är det bara chipayakvinnorna, som bevarat denna särskilda huvudbonad.

Det kan vara av intresse att jämföra mina här lämnade upplysningar om chipayakvinnornas dräkt med den skildring, som Cobo ger från aymaraindianerna på 1600-talet. Han skriver sålunda: »Kvinnodräkten består av två plagg, kjol och mantel, den förra, lika bred upptill som nedtill, täcker dem ända från halsen till fötterna. Det finns ingen öppning för huvudet. De bära den på så sätt, att de linda den om kroppen under armarna, varefter de fästa de över axlarna uppdragna hörnen, med nålar. Kring midjan omgjord de sig med ett stort och brett, mycket vackert bälte, som de kalla *chumpi*. Kjolen kallas för *anacu*. Den lämnar armarna nakna och är alldeles öppen på ena sidan. Trots att ena kanten täcker över den andra, blottas sålunda ena sidan av kroppen från midjan till fötterna. Nu, då de blivit kristna och mera sedliga, bruka de sy ihop den öppna sidan för att undvika denna brist på blygsamhet. Manteln, som kallas *lliclla*, bära de över axlarna, draga ihop den framtill över bröstet och fästa den där med en nål. Det är denna mantel, som räcker ner till halva benen, och som de taga av sig, när de skola arbeta, eller när de äro inomhus. — — — De bära på huvudet ett färgrikt pannband av ungefär en tums bredd, som de kalla *vincha*. Som hatt använda de ett stycke vackert *cumbi*, som de kalla *pampacona*. De bära det ej slätt, utan göra tre eller fyra veck, så att det sålunda blott kommer att uppta en tredjedel av sin bredd. Ett horn befinner sig över pannan och det andra över nacken, — — —»¹

¹ Bernabé Cobo: *Historia del Nuevo Mundo*, t. IV. (Publ. av La Sociedad de Bibliófilos Andaluces.) Sevilla, 1893, S. 161, — »El vestido de las mujeres, que les sirve de saya y manto, son dos mantas: la una se ponen como sotana sin mangas, tan ancha de arriba como de bajo, y les cubre desde el cuello hasta los pies; no le hacen cuello por donde sacar la cabeza, y el modo como se la ponen, es que se la revuelven al cuerpo por debajo de los brazos, y tirando de los cantos por encima de los hombros, los vienen a juntar y prender con sus alfileres. Desde la cintura para abajo se atan y aprietan el vientre con muchas vueltas que se dan con una faja ancha, gruesa y galana, llamada *chumpi*. Esta saya o sotana se llama *Anacu*; déjales los brazos de fuera y desnudos, y queda abierta por un lado; y así, aunque dobla un poco un canto sobre otro, cuando andan se desvían y abren las orillas desde el *chumpi* ó fajadura para abajo, descubriendo parte de la pierna y muslo. Por lo cual, agora que por ser cristianas profesan mas honestidad, acostumbran coser y cerrar el lado, para evitar aquella inmodestia. La otra manta se dice *Lliclla*; pónensela por encima de los hombros, y juntando los cantos sobre el pecho, los prenden con un alfiler. Estos son sus mantos o mantenillas, las cuales les llegan hasta pierna, y se las quitan para trabajar y mientras estan en casa.» — — P. 162, — »Ciñenlo (el cabello) con una cinta del anchor de un dedo, poco más o menos, pintada y curiosa, que llaman *Vincha*, la cual les coge por la frente. Por tocado se ponen una pieza de rico *Cumbi*, llamada *Pampacona*, y no la traen tendida, sino dados tres o cuatro dobleces, de suerte que viene a quedar de media tercia de ancho; ponen la una punta encima de la frente, y dando vuelta por

Chipayamännen bära fortfarande den berömda skjorta, *camiseta*, som var nationaldräkt i det gamla Peru. Denna skjorta kallas av chipayaindianerna för *ira*. Liksom för kvinnoskjortorna gäller det även här, att det säkerligen inte blott är till formen, som de äro mycket gamla, utan även färgerna och mönstret i den ornamentik, som pryder dem, äro av gammalt datum. Skjortorna äro chipayaindianernas dyrbaraste och vackraste kläder, och deras vävnadskonst har nått sin kulmen med dessa och med bältena (fig. 5).

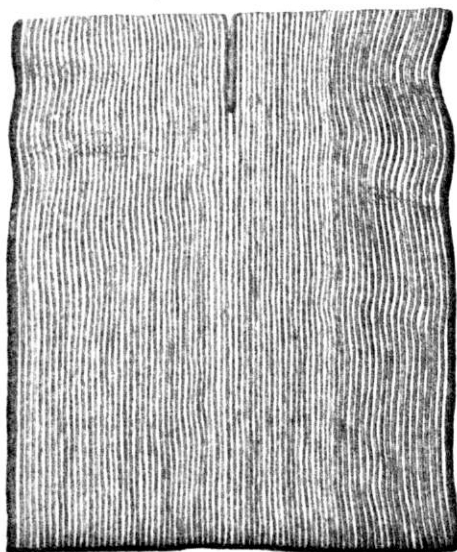

Fig. 5. Mansskjorta. Chipaya.

Över axlarna bära chipayamännen en kappa, varav det på Göteborgs museum finns ett vackert exemplar, som tillhört corregidoren i chipayabyn. Denna kappa motsvaras alldeles av de kappor, som voro i bruk under inkaisk tid, och

som av Cobo beskrives på följande sätt: »— — de göra den av två stycken med en söm i mitten, $2\frac{1}{4}$ varas lång och $1\frac{3}{4}$ varas bred. Till formen är den fyrkantig som en mantel eller filt, och därför kalla vi den *manta*, det indianska namnet är *yacolla*.»¹

På Göteborgs museum finns en kappa från Perus kustland, även den bestående av två hopsydd stycken och med samma rand som de hos chipayaindianerna brukliga. I *Relaciones geográficas de Indias*² och andra spanska krönikor talas ofta om dessa kappor som mycket typiska för Andernas befolkning, men egendomligt nog nämnes aldrig *ponchon*. Chipayaindianerna liksom aymara använda numera ponchos, men kappor äro dock vanligare. Jag är därför övertygad om att

medio de la cabeza, dejando descubierto el cabello por los lados, viene a caer la otra punta sobre las espaldas.»

¹ Cobo, op. cit. t. IV, p. 160. — — — : hácenla de dos piezas, con una costura en medio, larga dos varas y cuarta, y ancha vara y tres cuartas; viene a quedar con cuatro picos ó esquinas, como una manta o sobrecama, y por eso la llamamos nosotros manta, que el nombre que los indios le dan es *Yacolla*.»

² *Relaciones geográficas de Indias* (publicerade av M. Jimenez de la Espada). Madrid, t. 1—4, 1881—1897, passim.

ponchon var okänd i förkolumbisk tid i hela det inkaiska riket. I *chullpas* har jag aldrig lyckats finna någon poncho.

Under festerna i chipayabyn bära männen löshår, ett slags peruker, som de göra av hästhår. Sådana peruker äro kända redan från gamla tider i Peru, och det finns i de etnografiska samlingarna i Göteborg några stycken, som funnits vid grävningar på Perus kust. Peruker förekomma också i Nordamerika hos en del präriestammar och hos puebloindianerna.

Chipayamännen bära numera samma slags mössor som aymara-indianerna, men de förefalla icke att vara ursprungliga hos de förstnämnda. Härför talar, att man i *chullpas* ofta finner indianmössor, men de äro alltid runda och sakna öronlappar till skillnad från aymaramössorna, vilka äro försedda med dylika. Tekniken är också mycket olika.

Fig. 6. Praktslunga. Chipaya.

Fig. 7. Borste av rot. Chipaya.

Som bälte använda sig chipayaindianerna mycket ofta av sina slungor, vilka äro de vackraste, jag någonsin sett i höglandet, och av precis samma typ som de, man känner arkeologiskt. Vid festligheterna pryda de sig med praktslungor, som dels bäras som armband, dels i

kors över bröstet. Dylika praktslungor voro som bekant mycket vanliga i det gamla Peru (fig. 6).

För att borsta sitt hår bruka chipayaïndianerna använda sig av borstar av hår eller ett slags rot (fig. 7). De sistnämnda komma från ett mycket avlägset land och säljas till dem av aymaraindianerna. Chipayaïndianerna använda sig icke av kammen, ehuru jag funnit kammar i de gamla *chullpas* i Carangas av samma typ som de moderna hos aymaraindianerna. Det är rätt egendomligt, att chipayaïndianerna icke tagit upp ett sådant kulturelement som kammen, då de i den ej särdeles långt avlägsna aymarabyen kunna köpa sig hur många som helst. Chipayakvinnorna bära sitt hår flätat i en mängd små, små flätor, ibland ända till ett 60-tal (fig. 8). Med håruppsättningen hos chipayakvinnorna sammanhänger också förekomsten av s. k. *laurakes*, d. v. s. små brons- eller kopparidoler, som hänga ned från chipayakvinnornas flätor. Liknande föremål ha funnits i stor mängd i Tiahuanaco-området, och deras användning har tills nu varit en gåta för arkeologerna. För min del tror jag, att det icke kan råda något tvivel om användningen av dessa föremål. De ha säkerligen varit hårprydnader med en viss religiös eller magisk betydelse. I våra dagar få endast de gifta chipayakvinnorna bära *laurakes*. Dessa *laurakes* föreställa en kvinna, som håller händerna på bröstet. Man kan på de små figurerna tydligt urskilja, att håret är flätat på samma sätt som numera hos chipayakvinnorna. Man kan härav sluta, att denna frisyr var allmän bland kvinnorna redan under tiahuanacotiden. Kvinnomumierna i *chullpas* äro också försedda med samma slags flätor, och Boman¹ avbildar en mumie från Atacama med denna håruppsättning.

Utom *laurakes* pryda chipayakvinnorna sitt hår med *silvertopus* (schalnlålar). Denna användning av *topus* är hittills okänd. Man visste förut endast, att de användes för att fästa ihop klädedräkten.

Förekomsten av metallföremål hos chipayaïndianerna är ett mycket intressant problem. Chipayaïndianerna kunna nämligen icke själva tillverka några dylika och arbeta numera över huvud taget ej med metaller. Dessutom äro de ovannämnda *laurakes* alldeles lika de, man finner i Tiahuanaco. Man måste därför antaga, att dessa metallföremål äro gamla familjeklenoder, som gått i arv från generation till generation sedan lång tid tillbaka. En vid Göteborgs museum företagen metallurgisk analys av *laurakes* från Tiahuanaco och från chi-

¹ Boman (Eric). — *Les antiquités de région andine de la République Argentine et du désert d'Atacama*. Paris, t. II, 1908, pl. LXVII.

Fig. 8. En chipayakvinna får hjälp med sin frisyra. Hon har håret delat i många småflätor.

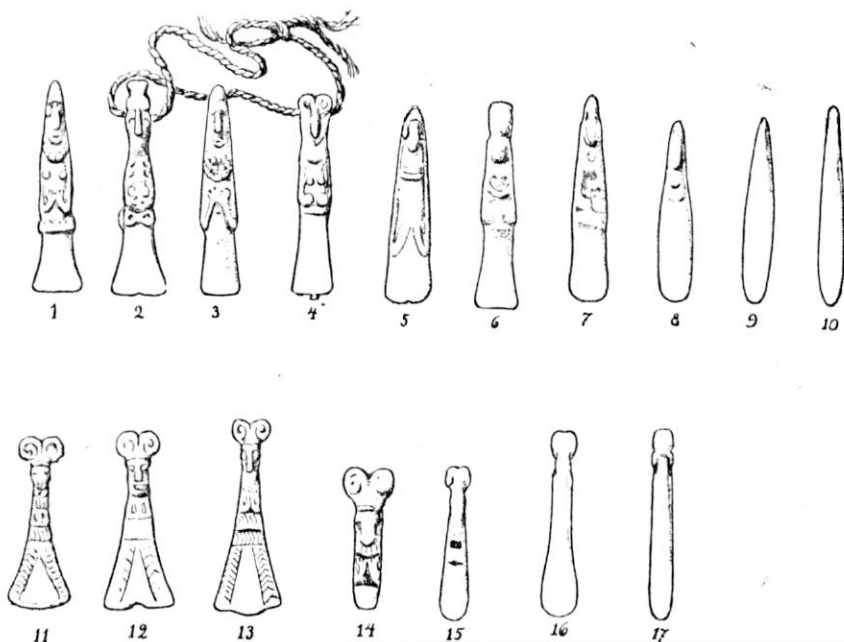

Fig. 9 a. Visar utvecklingen av laurakes. No. 1—7, 11—14 från Tiahuanaco (arkeologiska), de andra sådana som chipayakvinnorna bära än i dag. (Samling Posnansky).

payaindianerna har dock visat, att de senare måste vara postkolumbiska, emedan de till skillnad från de i Tiahuanaco funna *laurakes* innehålla zink. Formen är dock tydligt gammal. Vi kunna rent typologiskt följa *laurakes'* formförändring från en tydlig figur till en vanlig enkel ornamenterad metallbit (fig. 9) och se här ett gott exempel på degeneration.

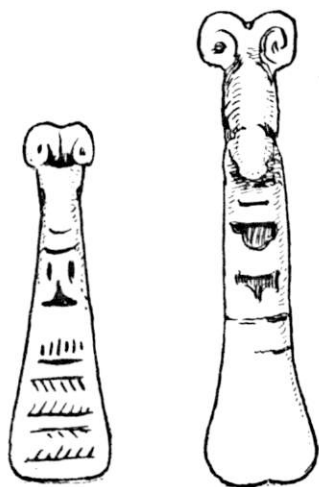

Fig. 9 b. Laurakes. Chipaya.

De vävstolar, som chipayaindianerna använda (fig. 10), äro mycket lika aymara-indianernas, men hos de senare äro vävstolarna på bak- och framsidan fästade med i marken nedslagna pinnar (fig. 11). Hos chipayaindianerna är det blott vävstolens framsida, som hålles fästad med två pinnar. Baksidan fästes vid kvinnans midja, alldeles som man kan se på en bild

Fig. 10. Vävande chipayaindianska. Märk vävstolen, som baktill är fästad med ett band om kvinnans liv.

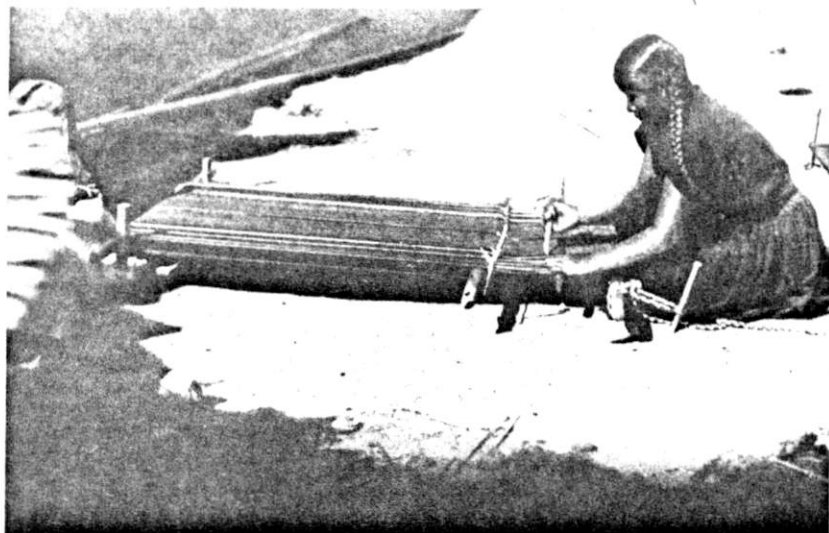

Fig. 11. Vävande urokvinnna från Ancoacqui.

hos Poma de Ayala¹ och på gamla lerkärl från Trujillo. Jag skulle vilja anta, att detta var den gamla metoden att väva i Peru, och att den nu hos aymaraindianerna vanliga kommit i bruk först efter spanjorernas erövring av landet. Vid vävning av bälten använda sig chipayakvinnorna för övrigt av en ännu äldre metod. De fästa då framsidan av vävstolen vid tärna och baksidan vid midjan.

Vävstolarna för bältesvävning äro speciellt intressanta, ty de visa en särskild teknik. Inslaget består av två olika trådar, som korsas varandra ömsevis. Tekniken är densamma som på de förkolumbiska bältena (fig. 12).

Chipayaindianerna äro ingalunda några duktiga vävare. Det är mycket sällan man ser en chipayakvinna väva. Allt talar för att chipayaindianerna lärt sig att väva under aymarainflytande. Jag har sålunda iakttagit, att de bästa av chipayakvinnornas vävnader blott delvis voro tillverkade av dem. De få påbörjade vävnader från kvinnorna i en närbelägen aymaraby och fullborda sedan dessa halvfabrikat. Jag såg dock en gång en kvinna, som vävde en mycket fin påse med en liten vävstol, men jag kunde ej få köpa vävstolen.

Chipayakvinnorna liksom också männen spinna på det på höglandet vanliga sättet. Sländorna sakna knopp. De äro numera nästan alla av svarvat trä, men det finns även några gamla träsländor kvar.

¹ Montell, Op. cit., fig. 85.

Vid festerna bjuda chipayaindianerna varandra på koka, som de förvara i särskilda påsar. I dessa äro invävda små tofsar av lamaull på så sätt, att vävnaden ser ut, som om den vore hårig. Denna teknik fanns också i det gamla Peru i synnerhet på kusten (fig. 13).

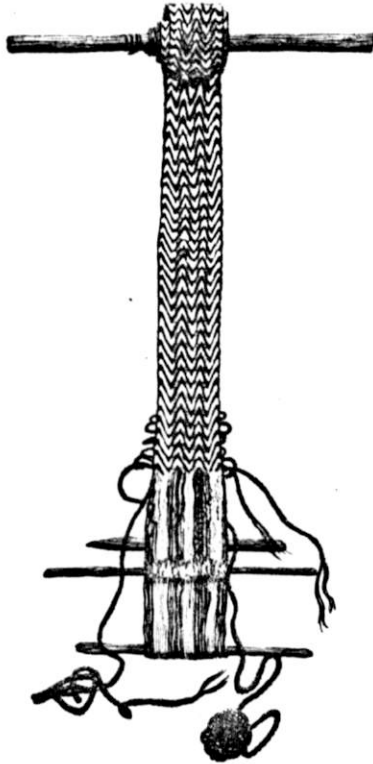

Fig. 12 a. Vävstol för bälten, Chipaya.

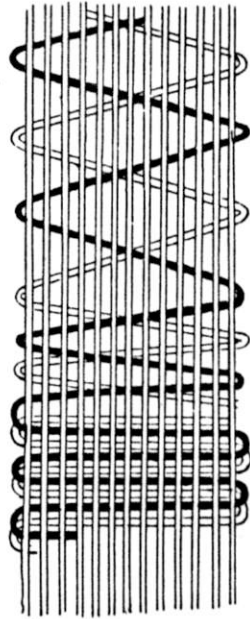

Fig. 12 b. Tekniken i ett bälte.
Obs! Det dubbla inslaget.

Keramik.

Chipayaindianerna ha ingen inhemsk keramik. Alla lerkärl, som de äga, äro importerade från aymaraindianerna. I provinsen Carangas finns en by, i vilken man tillverkar nästan alla de lerkärl, som behövas i provinsen. Dessa lerkärl bevara sina ursprungliga former. Mest intressanta äro aryballerna, till formen fullkomligt lika de gamla, och som också bäres på samma sätt som i förkolumbisk tid. Ej långt från ovannämnda aymaraby fann jag en något skadad aryball. Tills nu vet jag ej, om den är arkeologisk eller rent modern (fig. 14 c).

Mycket intressanta äro de bagare av trä i gammal tiahunacostil, vilka chipayaindianerna fortfarande använda, men blott vid religiösa fester. Som bekant voro dessa bagare, *ketus*, i bruk under inkaisk

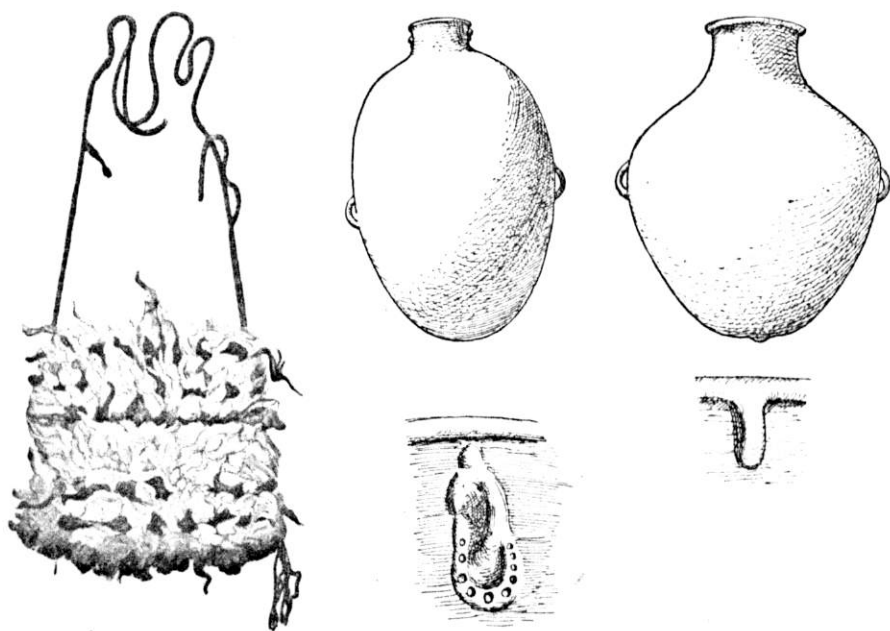

Fig. 13. Påse med ulltofsar. Fig. 14 a och b. Modern keramik från Carangas (aymara-indianer), liknande den arkeologiska.

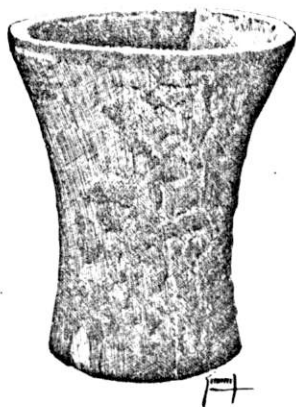
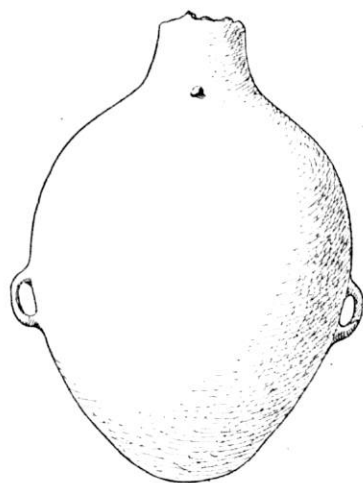

Fig. 14 c. Aryball. Modern eller arkeologisk.

Fig. 15. Träbägare. Chipaya.

Fig. 16. Chipayakvinna »trampar quinua».

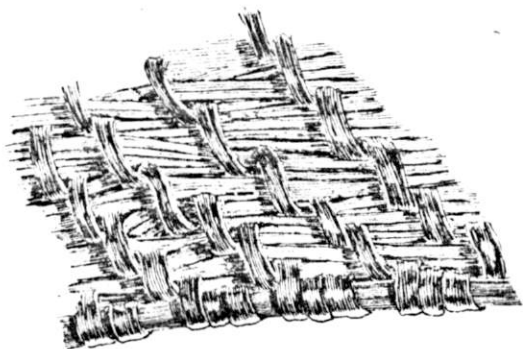

Fig. 17. Visar tekniken i en korg från Chipaya.

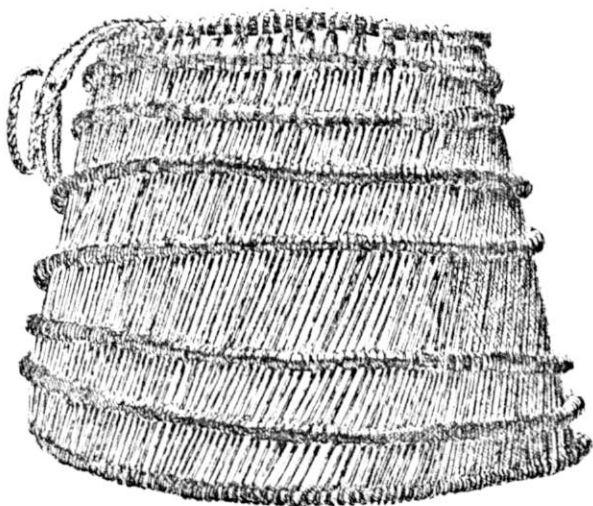

Fig. 18. Ryssja för fångst av småfisk. Från indianerna vid Lago Popó.

tid, och indianerna uppge, att derás stamma från denna period. Vi se en dylik bågare i fig. 15.

Av stort intresse äro de stembäcken, i vilka chipayakvinnorna trampa sönder quinan vid beredningen. Jag kunde dock aldrig få köpa något dylikt (fig. 16). Naturligtvis ha chipayaindianerna även vanliga stembäcken liksom aymaraindianerna och alla andra indianer i höglandet.

Korgarbeten.

Sina korgar tillverka chipayaindianerna själva. De göras i den gamla *coiled basketry*-tekniken (fig. 17). Det finns också ett slags korgar, som chipayaindianerna köpa av de indianer, som bo vid Lago Poopó. Dessa korgar användas som ryssjor för att fånga småfisk (fig. 18). I chipayaområdet finns det bara småfisk, som icke har någon egentlig betydelse för indianernas hushållning. De importera där- emot torkad eller rökt fisk från aymaraindianerna.

Vapen.

De enda vapen, som chipayaindianerna äga, äro bolas och sländor. Sländorna har jag redan talat om. Bolas äro intressanta genom den älderdomliga typen. Tyngden är inte invecklad i läder, som fallet är med de bolas, vilka användas av moderna indianer och gauchos, utan har ett slags gördel för fästning av linan. Samma gördel kan man iakttaga på arkeologiska bolas (fig. 19). I *chullpas* har jag funnit många bolas, som likt de moderna äro invecklade i läder. Vid jakt på de fåglar, framför allt vattenfåglar såsom änder och andra, varav chipayaområdet vimlar, använder man sig av ett slags *bola perdida* av strå (fig. 20). Man tar bolan i hand och kastar den mot fågeln. Ett liknande vapen är känt från tehuelcheindianerna, hos vilka det var på en gång kast- och slagvapen. Utom chipaya känner jag ingen stam i Sydamerika, som begagnar sig av dylika vapen. Uroindianerna vid Rio Desaguadero döda änderna med en särskild bola, bestående av två tråkulor och en päronformig sten. Lyckas de ej träffa fågeln vid kastet, flyter bolan på vattnet (fig. 21).

Musikinstrument.

En märkvärdighet med chipayas musikinstrument är, att de helt sakna alla slags självklingande instrument, såsom skallar, klockor etc. Detsamma gäller stränginstrumenten.

De ha två slags trummor, en större och en mindre. Den större är gemensam för hela byn och användes vid särskilda festligheter. Den

Fig. 19 a. Tyngden till en bola funnen i en chullpa i Iscara. (Prov. Carangas.)

Fig. 20. Bola perdida av halm. Chipaya.

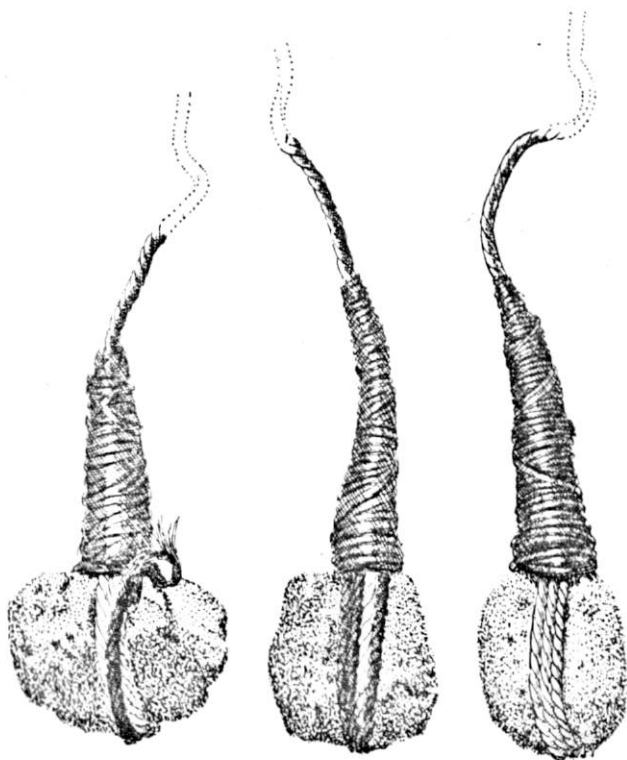

Fig. 19 b. Tyngder till bolas. Chipaya.

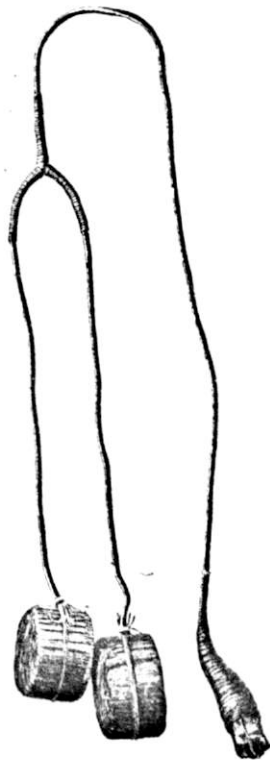

Fig. 21. Bola med trätyn-
der från uroindianerna.

är till formen rund och har två skinn. Bindningen är ungefär som på en europeisk militärtrumma. Det finns även små, runda handtrummor. De vanligaste handtrummorna äro dock fyrkantiga. Formen får väl betraktas som tillfällig; dessa fyrkantiga trummor göras av bräder från lädor (fig. 22). Namnet på denna trumma är *caja*, men det är därför icke sagt, att den är postkolumbisk. Den hålles med ena handen i ett handtag och slås endast med en pinne, som är fast-

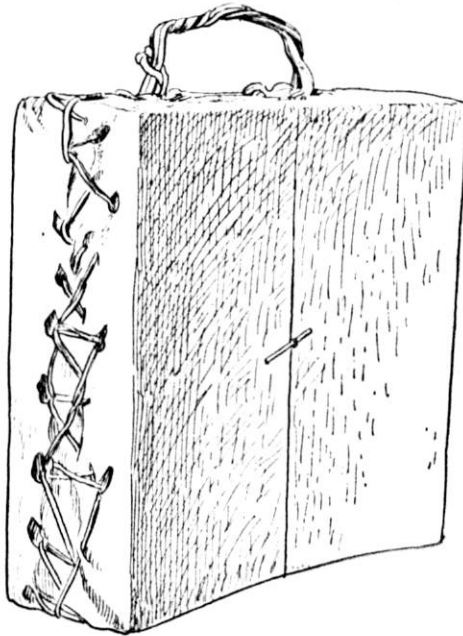

Fig. 22. Trumma, Chipaya.

Fig. 23. Blockflöjt av kondorens vingben.

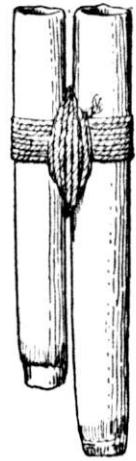

Fig. 24. Tvåpipig panflöjt.

bunden vid trumman i ett långt snöre. Allt detta är peruanska drag. Att det fanns tvåskinnade trummor i det förkolumbiska Peru har Izikowitz¹ visat. En postkolumbisk detalj är brumsträngen, som är spänd över det ena skinet.

Bland flöjterna märkes först *quenán*, som är importerad från aymara- eller quichuaindianerna. Blockflöjterna ha en egendomlig konstruktion. De bestå av två halvor av en urholkad, kliven gren, vilka sedan hopsatts med råhudsremсор. Blockflöjten är postkolumbisk. Den var ett av de vanligaste instrumenten under 1500- och 1600-talen i de euro-

¹ K. G. Izikowitz: *Le tambour à membrane au Pérou*. (Journal de la Société des Américanistes de Paris, nouvelle série, t. XXIII, pp. 163—185.) Paris, 1931.

peiska kyrkoorkestrarna. En egendomlighet är den böjda blockflöjten, som är mycket vanlig hos chipayaindianerna.

Benflöjten är av samma konstruktion som blockflöjten. Den göres av kondorens vingben (fig. 23). Konstruktionen av denna flöjttyp är postkolumbisk, men bruket att använda sig av benpipor till flöjter var vanligt i Amerika långt före Columbus.

Panflöjterna få chipayaindianerna från sina grannar aymaraindianerna. Det är egentligen blott några få chipayaindianer, som kunna spela panflöjt. Panflöjternas konstruktion är egendomlig såtillvida, att man på sidan om varje rör bundit en rörsplitttra. Denna detalj liksom för övrigt allt annat rörande chipayaindianernas musikinstrument kommer att förklaras i en specialavhandling, som dr K. G. Izikowitz har utarbetat på det av mig hos chipayaindianerna insamlade materialet.

Intressant är den tvåpipiga visslan eller panflöjten, eller vad vi nu skola kalla den. Det fanns endast ett exemplar i byn, och antagligen var den mycket gammal, då alla talade om den och kände till den. Detta enda exemplar ägdes av en särskild ämbetsman, som spelade därpå vid vissa fester. Instrumentet måste vara av rent sakral natur (fig. 24).

De trumpeter chipayaindianerna äga bestå av ett kohorn och huden av en kosvans. Klarinetterna hos dem äro utan tvivel postkolumbiska.

I grund och botten äro chipayaindianerna icke alls musikaliska. Vid byfesterna låta de aymaraindianer utföra musiken. Vokalmusiken är också från aymaraindianerna. De ha dock en del sånger, besvärjelser o. d. som verka ursprungliga. De äro mycket primitiva.

Huset.

Alla hus i chipayasamhället äro runda, med undantag av de kyrkor och kapell, som varje klan äger. Ett undantag bildar också hövdingens hus, vilket är kvadratisk och liknar det fyrkantiga aymarahuset. Hövdingen förklarade, att han byggt sitt hus på så sätt, för att han tyckte det var finare. Ett annat kvadratisk hus fanns också i chipayabyn. Det hade byggts av en rik chipayaindian, som en längre tid bott bland aymaraindianer. Allt talar för att chipayas mycket snart komma att utbyta den runda hustypen mot den fyrkantiga. På 1600-talet voro nästan alla hus i höglandet runda, men redan på den tiden började det fyrkantiga huset att uppträda. Ej långt från Rio Desaguadero har jag sett en aymaraby, där alla husen voro runda med ku-

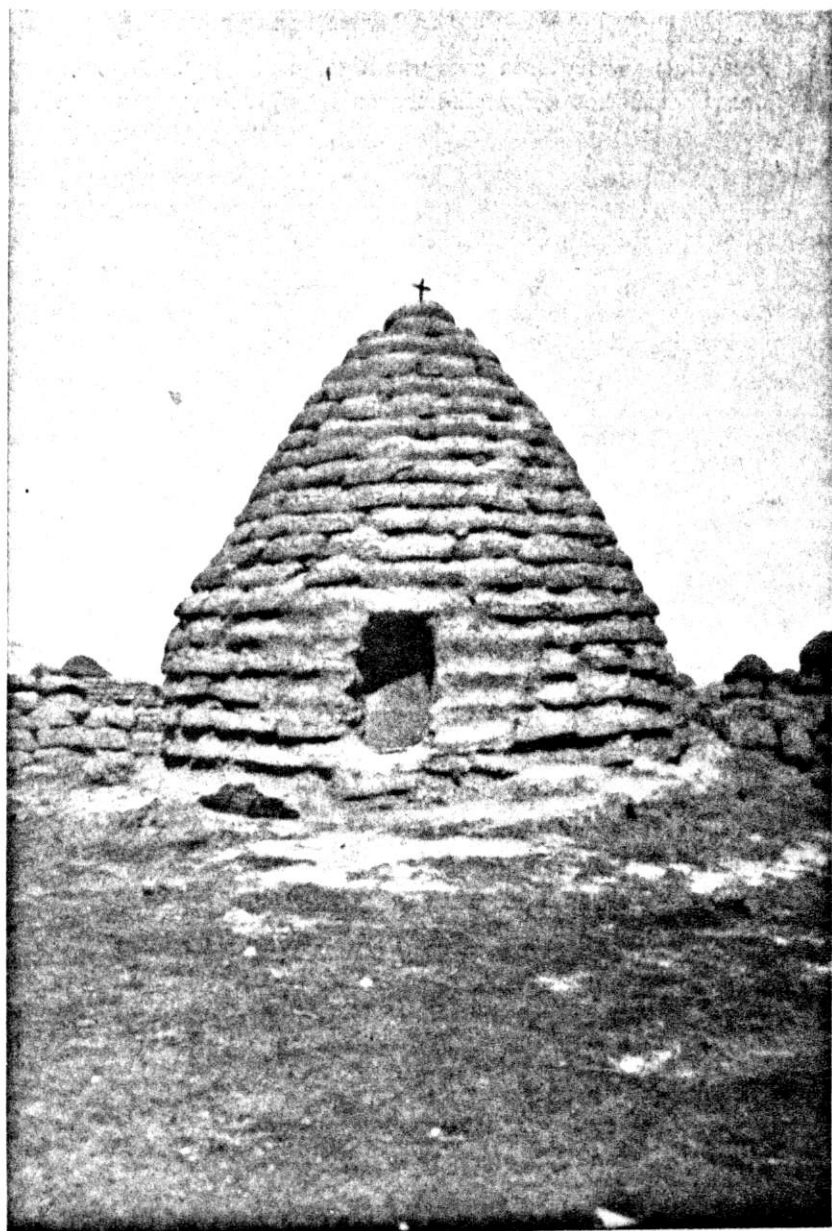

Fig. 25. Chipayahydda av den typ, man finner utanför byn.

poliformiga tak. Dessa hus voro efter inlianska forhallanden praktfulla och betydligt battre än chipayaindianernas. Såväl väggar som tak i dessa hus voro gjorda av lyrkantiga jordklumpar. Runda hyddor finnas också hos aymaraindianerna i omgivningarna av La Paz och hos quichuaindianerna i Cochabamba.

Husbyggandet hos chipayaindianerna tillgår på följande sätt. Med en spade skäras ur den kompakta jorden ut romboida jordklumpar, som sedan läggas i en cirkel, rad efter rad ovanpå varandra, tills man nått något över manshöjd. Man samlar sedan buskar, vilka bindas tillsammans, så att man får ett par meter långa, runda, fasta, men dock böjliga knippen. I var och en av den översta radens jordklumpar göres ett hål, och i dessa hål nedstickas knippenas ändar, så att det bildas ett antal bågar över hyddan. Då denna takresning är färdig, tillverkar man själva taktäckningsmaterialet. Man breder ut ett tunt lager av halm på marken och täcker det med en fuktig, gyttjeliknande lera. Man plattar till leran, som därefter får torka. Då torkningen är färdig, har man fått ett ungefär 1 cm tjockt mattliknande hölje, som kan behandlas ungefär som en linoleummatta. Dessa mattor placeras ovanpå takresningen och sys fast vid själva takstolen med en stor nål av trä. Ovanpå detta underlag lägges därpå ett 20 cm tjockt halmlager, som täckes med ett stormaskigt nät, för att halmen ej skall blåsa bort. De hus, indianerna ha utanför byarna, sakna denna takkonstruktion. De äro kupolformiga och i sin helhet gjorda av jordklumpar (fig. 25). Att märka är, att alla hus, ja, över huvud taget varje av chipayaindianer uppförd byggnad, har sin dörr mot öster. Detta intressanta faktum förklaras i en chipayamyt. Alla chullpas ha också sin ingång mot öster. Från 1500-talet finns denna detalj beskriven från aymaraindianerna av Cieza de Leon.¹ Hos våra dagars aymaraindianer har bruket helt försvunnit, men det fasthålles, som vi se, konservativt av chipayaindianerna. Även den beskrivning av huset, som lämnas av Cobo,² överensstämmer, som vi se, helt med

¹ Cieza de Leon (Pedro). — *La cronica del Perú*, Biblioteca de autores españoles, Historiadores primitivos de Indias, t. II, Madrid, 1862, S. 443.

² Cobo, *op. cit.*, t. IV, p. 166. — «Las casas son unas redondas y otras a dos aguas; las redondas son más usadas y comunes en tierras frías, como en las provincias del *Collao*, porque así son muy abrigadas. Las ordinarias de la gente plebeya tienen las paredes no más altas que un estado, y algunas mucho menos, sacadas en forma de un perfecto círculo desde catorce hasta veinte piés de diametro, más o menos, segun su capacidad y tamaño; y muchas hay tan pequeñas y bajas, que quitado el techo, parece el ruedo de la pared un brocal de pozo. La cubierta destas casas redondas tiene figura de embudo ó de bóveda; porque los maderos con que las cubren son unas veces varas derechas que estribando por las puntas unas en otras, hacen la primera figura, y otras la tuercen y encorvan para que venga el techo a quedar como bóveda. Verdad es que vemos hoy en partes algunas casas destas redondas, que eran antiguas moradas

förhållandet hos chipayaindianerna. Någon inredning kan man icke tala om i chipayahyddorna, då man där blott påträffar en eldstad (fig. 26). Liknande eldstäder beskrivas av Cobo,¹ och de finnas också hos våra dagars aymaraindianer. Till bädd begagna sig chipayaindianerna av en stor och tjock filt, i vilken hela familjen rullar in sig. Cobo² omnämner dessa filter med samma namn från aymaraindianerna.

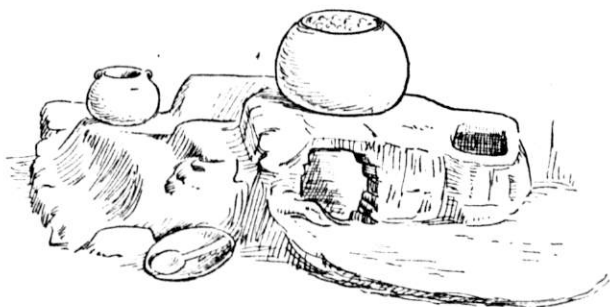

Fig. 26. Eldstad, Chipaya.

Byns uppdelning.

Som bekant var Cuzco delat i tvenne delar, Anan-Cuzco och Urin-Cuzco. Alla författare från tiden strax efter erövringen berätta om detta egendomliga faktum och söka förklara det med myter eller pseudo-historiska fakta. I verkligheten vet ingen, varför Cuzco på detta sätt var uppdelat i två hälfter. Mellan de båda områdena i staden rådde ett visst fientligt förhållande, som tog sig uttryck i skenstrider mellan befolkningen i de olika delarna vid vissa festliga tillfällen. Samma är

de caciques, de extraña grandez, altas y muy capaces, con un árbol grueso, derecho y liso como de navío, hincado en medio del suelo, en cuya cumbre asienta todo el enmaderamiento. Tal es un grand Buhio que está en el pueblo de Juli, y algunos otros semejantes que yo he visto en otros pueblos del Collao. Es habitación ésta muy acomodada para el modo de vivir, ó, por mejor decir, de beber de los indios; porque, sentados en rueda en una casa destas redondas, y arrimados á la pared, suelen estar bebiendo días y noches.»

¹ Op. cit., t. IV, S. 170: »En todas las casas, por pequeñas que sean, hay su fogón detras de la puerta, el cual es de hechura de un hornillo pequeño de barro, no más alto que un palmo, cerrado por todas partes, con pequeña boca por donde atizan el fuego, y por la parte alta, dos o tres agujeros redondos, donde asientan las ollas. Con esto gastan poquisima leña, porque nunca ponen más que dos palillos por las puntas, y como se van gastando los van atizando, que es más la leña que se consume en una de nuestras cocinas que en veinte casas de indios.»

² Op. cit., t. IV, S. 171: »La cama que usan los de la Sierra y tierra fría, es una manta gruesa de lana, llamada *chusi*, tendida en el suelo; la mitad les sirve de colchón y la otra mitad, que doblan por los pies, de cobertor o frezada; y suelen dormir metidos en un *chusi* todos los de una casa, padres y hijos; aunque los que van entrando en policia, por la honestidad apartan ya camas.»

förhållandet hos chipayaindianerna. Chipayabyen är delad i två delar, Tuanta och Taxata, som äro nästan fullständigt oberoende av varandra, och mellan vilka det också råder en viss fiendskap. Vid många fester slåss de med varandra. Jag skulle vilja förklara de olika områdena och deras befolkning som olika fratrier. En första tanke, att det var två klaner har jag sedan avvisat, då jag fått veta, att en av delarna var uppdelad i två klaner. Vad beträffar chipayafratrierna och klanerna, är det intressant att iakttaga, att de äro orienterade efter väderstrecken och bära sina namn efter dessa, dock med det undantaget att det saknas en för norr. En indelning, sådan som den här nämnda finna vi ofta hos Nordamerikas indianer, men något ytterligare exempel kan jag ej anföra från Sydamerika.

Sedvänjor.

Innan jag går in på chipayaindianernas religion, vill jag med några ord beröra de seder, som ha med deras uppfostran och sätt att uppföra sig att göra. För studiet av en viss stam kunna dylika drag ofta ha en minst lika stor betydelse som iakttagelser från det religiösa livet.

Vid en större festlighet hos chipayaindianerna, i vilken hela klanen deltager, sitta gästerna i en halvcirkel. I mitten har värden sitt säte. Männen placera sig framför sina resp. fruar. När det någon gång händer, att kvinnorna sitta bredvid männen, ta de alltid plats till vänster om herrarna, aldrig till höger. Man får icke dricka ensam. Varje gäst för med sig sin egen sprit till kalaset och bjuder de andra därav. Han måste därvid alltid bjuda med två skålar, som räckas med en hand. Att bjuda på blott en skål är ett brott mot etiketten. När man bjuder någon en skål, sker det alltid i någon demons eller andes namn. Den, som mottager skålarna, offerar något av drycken genom att hålla en del på marken. Därefter kan han dricka. Mycket ofta räcker han då en av skålarna till den man, han fått dem av, för att denne skall dricka med honom. Dessa detaljer äro icke oväsentliga, eftersom det redan hos Garcilasso finns en beskrivning på, huru Inkan drack vid en festmåltid. Det var även hos inkas oartigt att bjuda blott en skål. Det måste alltid vara två.¹ Artighetsceremonierna hos inkas ha varit alldeles som hos chipaya-

¹ Tschudi (J. J. von). — *Culturhistorische und sprachliche Beiträge zur Kenntniss des alten Perú*. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Bd. XXXIX, 1891, S. 22. »Wenn Einer dem Anderen zutrinken wollte, denn dass einer allein trank, war ungewöhnlich und wurde auch als unpassend betrachtet, so musste er zwei genau gleich grosse, gleich geformte, gleich verzierte Gefässe aus dem gleichen Stoffe haben, die er mit Chicha gefüllt zu dem, mit dem er trinken wollte, hinrug und ihn auf höfliche Art zum Trinken einlud.»

indianerna. Alla måste bjuda värden på sprit, och det är förlätligt, att det är han, som blir mest berusad vid en sådan fest. När värden dricker, måste alla ropa »halleluja», eller som det heter på chipaya-språket »*xal'al'a*», och man måste då samtidigt säga varandra komplimanger. Utom sprit måste man bjuda varandra på koka. Får man en kokapåse, måste man i gengäld lämna sin egen. Troligen har detta en magisk innebörd.

Mycket typiskt för chipayaindianerna är, att de ständigt hålla på och hälsa på varandra — under festerna hela dagen. De falla på knä och omfamna den person, de hälsa på, och många gånger kyssa de insidan av handleden på pulsådern.

Religion.

Det är ej min mening att här giva en utförlig beskrivning av chipayaindianernas religion, utan blott omnämna vissa seder och riter, vilka man redan på 1500-talet finner beskrivna från det gamla inkariket. En sak måste jag dock först påpeka. Chipayaindianernas religion av i dag bör icke betraktas som en enhetlig religion, utan blott som rester av en gammal, numera till stor del försvunnen sådan. Riterna ha bevarats, men de myter och föreställningar, som ligga bakom dessa, äro bortglömda. Typiskt är, att indianerna äro mycket noga med gester och offer, men de veta ej mycket om andar och gudomligheter. Det är bara ett skelett av en religion, som bevarats till våra dagar.

Officiellt äro chipayaindianerna sedan lång tid tillbaka katolskt kristna. Jag vet ej exakt tiden för deras kristnande, men förmodligen ägde detta rum i början på 1600-talet, då en präst slog sig ned i Corque. Kyrkorna i de kringliggande aymarabyarna funnos troligen redan på 1700-talet och kanske t. o. m. på 1600-talet. Den kyrka, som står mitt i chipayaby, förefaller ej vara mer än ett 50-tal år gammal. Chipayaindianerna lika litet som prästen i Huachacalla, dit indianerna höra kyrkligt, kunde lämna mig några upplysningar härom. Indianerna själva äro totalt okunniga om kristendomens grundtankar, ty de få blott en gång om året i juni månad besök av den ovannämnde prästen, som alltid har mycket bråttom att komma ifrån de ogästvänliga och öde trakterna. Genom denna brist på systematisk religiös undervisning och dessa indianers relativa isolering förklaras närovaron av ett stort antal förkolumbiska inslag i deras religiösa riter, vilka numera sammansmälts och blandats med kristna element.

De främsta av de gudomligheter, som chipayaindianerna skänka

sin dyrkan, äro olika helgon såsom San Felipe, San Jerónimo och Santa Ana samt dessutom *Pachamama*, som assimelerats med den heliga jungfrun, de omgivande bergens toppar, floden Llauca, kyrktornet och *mal'kus*. Till de sistnämnda skall jag strax återkomma.

Såsom vi skola se av den följande beskrivningen av de religiösa ceremonierna, betraktas helgonen som gudar, till vilka man offrar. De ha icke trätt i stället för gamla indianska gudsgestalter, såsom varit fallet annorstädes på höglandet, utan ha helt enkelt lagts till listan av demoner och skyddsandar.

Pachamama (*Pačamama*), utan tvivel den förnämsta av chipayas gamla gudomligheter, förblandas alltid med den heliga jungfrun, och indianerna förklara utan tvekan, att den heliga jungfrun är moder jord, och att moder jord kallas den heliga jungfrun. De känna henne icke under namnet Maria, utan kalla henne alltid Virjina, vilket de låta följas av ordet för jord, *taika*. Åt *Pachamama* offrar man koka, sprit och foster av lamadjuret, och man kysser marken till tecken på vördnad. Jag har dock aldrig närvarit vid någon fest, ägnad utslutande åt henne. De vördnadsbetygelser, man giver henne, associeras alltid med ceremonierna vid festerna till ära för *mal'kus*, *samiris* och San Jerónimo.

Det är för *Pachamamas* skull, som man i håligheten under *mal'ku* lägger små påsar med sötsaker för att göra henne »mildare». Det är också för hennes skull, som man jordar plantor nedstuckna i ett fettstycke och ger åt *mal'kun* små djurfigurer formade av fett.

De offer, som chipaya indianerna aldrig försumma att giva, innan de dricka, äro utan tvekan ämnade åt *Pachamama*, även om de ofta riktas till ett helgon.

Jag har i det föregående redan ett par gånger nämnt ordet *mal'ku*. *Mal'kus* utgöra ett särskilt slags gudomligheter, till sin natur svårdefinierbara. De motsvara utan tvivel de gamla *wakas* (*guaca* eller *huaca*) i inkariket, och bestå av ungefär 1 och en halv meter höga jordkåglor, vilka till ett antal av 5 stycken äro uppresta runt chipayaområdet på ett avstånd, som varierar mellan 5 och 15 kilometer från dettas centrum. Detta slags »menhirer» äro byggda av jordklumpar och överdragna med en vitaktig lera. Vid foten finns en liten håla, som tillslutes med en jordpropp. På en av dessa *mal'kus* har håligheten utbytts mot en nisch mot öster. I regel äro *mal'ku*-pyramiderna placerade på en oval plattform av en halv till 1 meters höjd kantad av regelbundet lagda jordtorvor. I närheten av vissa

Fig. 27. Chipayaindian förrättar bön framför en vitstruken jordkägla, som är den materiella symbolen för en *mal'ku*, en av dessa mystiska väsen, som man kan möta på natten, då de vitklädda ströva kring bland hyddorna.

mal'kus finns ett litet altare med en nisch, i vilken man lägger koka, rökelse och andra offergåvor (fig. 27).

I chipayaindianernas föreställningsvärld synas dessa käglor av jord representera mänskliga varelser. Som sådana förklarades de för mig, då jag för första gången hörde talas om dem. »De äro», sade min tolk, »*bultos a manera de hombres!*» Faktiskt bär varje *mal'ku* ett namn, och ehuru flertalet av dessa äro på aymara- eller chipaya-språket, kallas *tuantas* förnämsta *mal'ku* med det spanska *Esteban*

(Stefan). En gammal gubbe förklarade för mig, att *mal'kus* aro de andar, som under nätterna ströva kring på punan. De förefalla då att vara vitklädda människor, klädda i skjorta (*ira*) och en stor hatt. Om man tilltalar dem, försvinna de.

Varje fratri har sina *mal'kus*, vilka den anser sig stå i skuldförhållande till, vilket klaras upp med ett offer årligen. Någon *mal'ku* för hela stammen existerar ej. Möjligtvis skulle kyrktornet och en *mal'ku*, som står på gränsen mellan de båda fratriernas områden, kunna betraktas som gemensamma för hela stammen.

Man bör betrakta *mal'kus* som skyddsandar, till en del individualiserade genom ett egennamn och äskädliggjorda genom jordkägglorna. Deras roll i chipayaIndianernas religiösa föreställningsvärld är högst betydande. Det finns knappast någon bön, i vilken chipayaIndianerna ej omnämna sina *mal'kus*. Då de tros hålla till i jordens fyra hörn, måste alltid den, som offerar, vända skålen med blod åt de fyra väderstrecken.

Jag har i det föregående också en gång nämnt ordet *samiri*. Dyrkan av *samiris* utgör det mest intressanta inslaget i chipayaIndianernas religion. *Samiris* bestå av kalkstensplattor utan bestämd form, men av vilka några svagt påminna om lamadjur eller får(?). De *samiris*, som höra till *tuantafratrien*, bevaras i en c:a 40 cm djup och 60 cm lång håla, belägen ett tiotal kilometer från hyddorna helt nära gränsen mellan indianernas magra ängar och punans sand. Hålan har grävts i en liten upphöjning och är omsorgsfullt gömd under en yaretaplanta.

Den enda exakta bibliografiska uppgift om *samiris*, som jag känner, är från Paredes,¹ som i sin bok skriver följande: »Samiri (viloplats), det ställe, som man tror vara boplats och ursprung för såväl människornas som djurens förfäder. Därför har man tillagt denna plats en underlig kraft, som den, som kommer dit, känner som en vindfläkt, vilken gör honom modig.» — — — »Se där, min *samiri!*» säger indianen och visar på en upphöjning, en liten kulle, ett fält eller en grotta. »*Samirin* för min hjord är på ett annat ställe!» och han pekar på andra ställen, fastän jag aldrig kom i tillfälle att besöka dem.»

Varje chipayafratri har sina *samiris*, för vilka fester hållas på samma dag. Försävt man får dra någon slutsats om dessa underliga föremåls natur, böra de betraktas som ett slags skyddande fetischer för

¹ Paredes (Rigoberto). — *Mitos, supersticiones y supervivencias de Bolivia*. La Paz, 1920, S. 41 o. 42.

fratrien. Vad man huvudsakligen begär av dem är, att de skola öka hjordarna och giva dessa så mycket föda som möjligt.

I sina böner åkalla chipayaindianerna bergen i omgivningen, utan åtskillnad. Man gör blott undantag för Sajama, som skänker dem Rio Llauca, som bevattnar den eländiga slätten. Man berättade, att det på Sajama funnits en ande (man eller kvinna), som kokade, och man kunde se röken därav. Sajama är i verkligheten en slocknad vulkan.

Liksom bergen är Rio Llauca en gudomlighet, som gör anspråk på offer. Har Pachamama assimilerats med den heliga jungfrun, har Rio Llauca satts i samband med Maria, som för chipayaindianerna icke är en och samma person. Man har här förklaringen till namnet *Santa Maria Llauca* på floden. Enligt vad några chipayaindianer sade mig, hålles en särskild fest till flodens ära, och man offrar då till den ett exemplar av tre i chipayaområdet inhemska djurarter.

Chipayaindianerna fira sina fester vid foten av *mal'ku*-pyramiderna, runt hålan med *samiris* eller i byns kyrka och kapell. Jag har redan utförligt talat om de båda förstnämnda begreppen, men vill, innan jag lämnar denna sida av chipayaindianernas kultur, även nämna något om de små kapellen, som på en gång tjäna rent hedniska och kristna ändamål. Kyrkan i chipayabyn är det ingen idé att spilla många ord på. Den är lik alla andra små lantkyrkor i Bolivia, möjligen fattigare och sämre än någon av de andra. Kapellen i chipayabyn skall jag däremot beskriva med några ord.

Varje klan har sitt eget kapell, byggt på samma sätt som kyrkan, fastän betydligt mindre. Den inre dekorationen är lik den i kyrkan, men är betydligt enklare. Framför kapellet tjänar en liten gård till samlingsplats för de indianer, som komma tillsammans för att dricka och äta, vilket är den huvudsakligaste sysselsättningen vid festerna till ära för någon hednisk eller kristen gudomlighet. Från *tuantas* kapell sträcker sig i en linje mot öster eller mera exakt sydöst en rad av små, fyrkantiga kapell, vilka jag i brist på något bättre ord skulle vilja kalla böneställen. De göras av jord, förses med nischer och prydas med takhörn av jord, som ger dem en svag likhet med miniatyrrpagoder. Nischerna äro alltid vända mot väster och innehålla i regel kokablåd, små skålar med offer, buteljer fulla med offersprit o. s. v. Dessa underliga byggnader äro omsorgsfullt vitkalkade. De finnas i stort antal icke blott i själva chipayabyn, utan i långa rader radiärt utsträlände från denna. Dessa böneställen omväxla med helt små kapell, omgivna av en mur och likaledes dekorerade med

små takhörn av jord. Invändigt äro dessa kapell fullkomligt tomma, och man finner sällan något annat än rester av offer på jordgolvet. Någon gång gör man dock underliga upptäckter i dessa kapell. Man kan sålunda än finna teburkar, innehållande de mest underliga saker, än små, billiga speglar, än bilder av allehanda filmstjärnor o. d. klippta ur illustrerade tidningar, som så småningom letat sig väg till dessa ödebygder (fig. 28).

Kapell och böneställen överflöda i hela Carangas-provinsen. Man finner dem i regel på bergstopparna mitt i öknen. Till dem leda stigar och utmärkta vägar, som alltid äro raka trots markens alla ojämnheter. Dessa underliga monument, som bryta av mot den grå berggrunden, och som genom hägringen kunna te sig som bländande, vita tempel, äro i verkligheten helt små och innehålla rester av offergåvor och en sparsam dekoration. Nära byn Kala, en och en halv dagsmarsch från chipayasamhället, har jag sett en grupp av dylika kapell, snyggt hållna och t. o. m. försedda med en liten väg för pilgrimerna. Vid foten av kullen fanns en stengårdesgård för lamadjuren. Från denna punkt ledde raka vägar åt alla håll och försvunno vid horisonten. Jag har aldrig fått tillfälle att följa en av dessa rena vägar, så långt den går, men jag är säker på, att den skulle lett mig till en »ayllu» eller »estancia». Indianerna ville aldrig lämna mig några upplysningar om användningen av dessa heliga ställen, och prästen i Huachacalla, som jag frågade, mumlade blott något om vidskeplighet, och att han ej ville veta av de hedniska ceremonier, som i hemlighet firades där.

Det är ej möjligt att här giva en uttömmande beskrivning eller ens resumé av alla de fester, som chipayaindianerna fira till ära för *mal'kus*, *samiris* eller helgonen. Jag ämnar göra det först i det fullständiga arbete om dessa indianer, med vars utarbetning jag är sysselsatt. Eftersom alla chipayaindianernas religiösa riter erbjuder samma skådespel, skall jag här blott utvälja de viktigaste dragen av de religiösa festerna. Det skall ändå räcka till för att giva en i det närmaste exakt bild av chipayaindianernas religion.

Då indianerna vilja fylla sin plikt mot *mal'kus* eller *samiris*, offra de ett lamadjur, ett svin och ett får, d. v. s. de tre slags djur, som de ha någorlunda god tillgång till. Djuren föras till *samiri*-hålligheten eller till *mal'ku*-pyramiderna, där man skär halsen av dem, efter att ha helgat dem med rökelse-, sprit- och kokaoffer. I samma ögonblick, som blodet sprutar fram ur halsartärerna, strör officianten mjöl av svart och vit majs däri. Blodet samlas i en skål, vars botten även

Fig. 28. Chipayas små kapell och »böneställen».

beströts med de två mjölsorterna. Officianten går därefter runt djuret och stänker blod i de fyra vasterrecken och slutligen det, som finns kvar, på *mal'kun*, om det är en dylik man dyrkar.

Medicinen går därefter runt den lilla upphöjning, varpå *mal'kun* står, och sticker med jämna mellanrum ned i jorden små kopalstycken och fettärningar, i vilka han stuckit ned små plantor. Dessa offer åtföljas av böner till *Pachamama* av följande lydelse: »Heliga jungfru, du älskar dessa fettärningar, du älskar örten, tag då i dag mot det, du älskar» och »Heliga jungfru, du som skapar, tag detta vita fettstycke, tag det, du älskar, tag detta vita fettstycke!»

Offergåvorna låter man åtföljas av dryckesoffer av högst komplicerad sammansättning och beredning. På en duk breder man ut 36 små skålar, vilka fyllas med vatten, och i vilka medicinen lägger följande saker: små glimmerkristaller, fågeldun, rökelse, kopal, bitar av silver- och guldbleck, mjöl av vit och violett majs, krossade sötsaker och slutligen mineralpulver av skilda färger. Utom dessa småskålar lägger man på duken mynt och bitar av en kiselartad sten. Vid sidan av duken placeras två skålar, i vilka man ej blandar in mer än en del av de uppräknade ingredienserna, men däremot mineralpulver av annan färg. Blandningarna anses ej färdiga, förrän

medicinmannen i vardera av skålarna lagt de kiselstenar, om vilka jag redan talat, och dessutom turkoser från forkolumbiska halsband (fig. 29).

Vid dukens ena sida radar man upp 12 glasflaskor fulla med vatten, i vilket man lagt litet kalk, mjöl av vit och grå majs och mineralpulver av skilda färger. Liksom fallet var med skålarna, reserveras två flaskor för en specialblandning. I de senare lägges framför allt grönt mineralpulver.

Då offren väl äro klara, sätter medicinmannen ett kors i öster och vid sidan av korset sin heliga käpp. Vid den senare brännes en handfull av en välluktande växt, och därefter två lamafoster beströdda med kokablåd och dekorerade med tofsar av röd ull.

Medicinmannen knäböjer framför sin stav med kroppen vänd mot öster. Han ber en bön och får därefter av sin medhjälpare mottaga de förutnämnda kiselstenarna, vilka han krossar med tänderna och spottar ut bitarna framför sig. Därefter kastar han innehållet i två och två skålar framför sig hela tiden mumlande olika böner, i vilka namnen på helgon och demoner ständigt återkomma. Här några exempel på dylika böner: »*Samiri*, i denna timme ger jag dig dessa djur, hör mig för mina hjordars skull. Alla här förena sig med mig i denna bön.» »Jag har kommit i denna timme för att fira födelsen av denna demon. Giv mig och alla med mig hjordar. I denna stund ha dessa tre djur offrats till dig, och mina följeslagare ha kommit för att tjäna dig. O, ande *Koresinçura*, i dag är dagen för din födelse. Jag firar den med dessa tre djur. *Samiri*, hör mig för mina hjordars skull.»

Medicinmannen går därefter till flaskorna, vars innehåll han stänker ut i luften, i det han går runt de församlade åkallande de olika stamgudomligheterna. Efter dryckesoffren följa offer av koka, som strös för vinden i de fyra väderstrecken.

Bland andra offer till *mal'kus* märkas påsar med pastiller och vita, gula och röda karameller, vilka man offrar för att göra Pachamama mildare, kryddnejlikor, peppar, kanel, blad av paraguayte, oliver, apelsinskal, fruktskidorna av algarobo, stycken av torkad fisk, guayava, kvitten, äpplen, mörkröda, klarblå och bruna mineralpulver. Till dessa produkter lägger man fettstycken, i vilka man stuckit ned blommor, och nejlikeknippen. Man glömmer ej heller en butelj med sprit. Om det är fråga om offer till en *mal'ku*, dekorerar den med halsband och girlander av frukter, kringlor och ostar.

Varje nykomling tar ett rökelsekar, lägger däri litet rökelse, faller

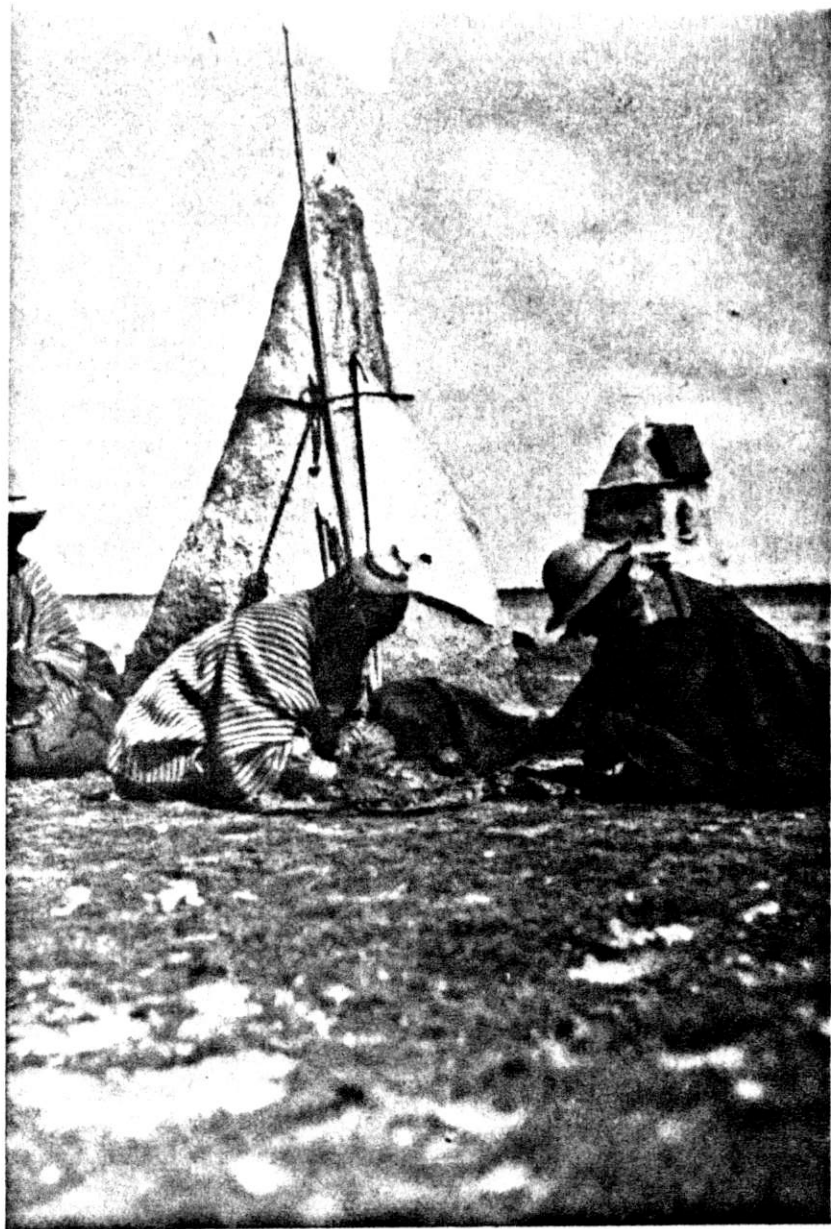

Fig. 29. Medicinmannen bereder de 36 små skålarna med offergåvor till *mal'kun*.

därpå på knä och beder med ansiktet vänt mot öster. Han beger sig därefter till *mal'kun* eller *samirin* och blåser rökelsen mot den.

Under hela dagen bränner man på festplatsen *khoa*, en mycket aromatisk planta.

Alferes,¹ d. v. s. den indian, som betalar festen, utdelar åt alla deltagarna små halmknippen, med vilka de pryda sig. Värden själv reser upp halmkärvar, kring vilka han binder praktslungor och hänger upp påsar med koka och girlander av frukter, ostar och bröd. Framför dessa kärvar, som utan tvekan symbolisera fruktbarheten, placeras ägg av flamingon, andra kokapåsar, mynt och musikinstrument (fig. 30). Indianerna börja nu sinsemellan bjuda varandra på dricka och koka. Ibland göra de ett avbrott för att bedja till *mal'kus* eller för att med munnen eller trumpeter härma vindens sus. En av dessa böner lyder på följande sätt: *Lama-samiri*, du skall stanna här, *gris-samiri*, du skall stanna här, *får-samiri*, du skall stanna här för att ej dö. Du skall stanna här hundra gånger tusen år. Du skall stanna här täckt av ull. Du skall stanna här, du *mal'ku*, du *Pokara*, *Korisančuri-mal'ku*. Jag har nu löst mig från skulden till dig med dessa tre djur. Du skall giva hälsa åt det gifta släktet, och du skall giva mig tåliga tankar, rättskaffens tankar, ett gott hjärta, allt detta skall du giva mig. Ni alla *mal'kus*, giv mig goda idéer. Helgon, giv mig alltid att äta. Må du vara mig nådig, du himmel, jungfru-jord, för mina ords skull. Jag är ett stackars barn, för den skull, var mig nådig. Jag är en föräldralös varelse, jag är din son, därför, var mig nådig. Helige Sebastian, hög, frikostig, giv mig nio örter, hundratusentals möjligheter. *Mal'ku*, *mal'ku*-kvinna, skänk hälsa åt oss alla, lycka åt hjordarna, *mal'ku*, *mal'ku*-kvinna, lycka!»

Vid skilda tillfällen kastar värdens hustru en handfull majs och bönor över gästerna, i det hon ropar: »Lycka, lycka, välsignelse, välsignelse, för lamadjuren, svinen och fåren!» Var och en av gästerna försöker att plocka upp dessa korn och gömmer dem som lyckobringare.

Mot aftonen styckar man de offrade djuren och kastar några bitar åt de fyra väderstrecken såsom offer till *mal'kus*. Köttet av offerdjuren liksom vegetabiliska födoämnen, såsom korn, *chuño* (frusen potatis) och bönor blandas utan åtskillnad på en filt. Envar tar sin del.

Efter festen dansar man och dricker, tills man är fullkomligt be-

¹ Festerna hållas i tur och ordning av indianerna. Den indian, som för tillfället är värd, kallas *alferes*. *Alferes* bjuder hela byn. Indianerna försöka vid dessa fester att överträffa varandra genom att bjuda på mera mat och sprit än någon föregående *alferes*.

Fig. 30. Kärvar av helig halm. T. v. synes alferez.

rusad. Under det de andra roa sig på detta sätt, upphöra icke medicinmannen och andra fromma personer att bedja och att bära rökelse till *mal'kus* och *samiris*. Då man på aftonen avlägsnar sig från festplatsen, knäfalla alla, både män och kvinnor, för att kyssa jorden och gå till *mal'kun*, som de vidröra med fingertopparna, varefter de föra handen till munnen.

Följande dag gör *alferes* en fest för hela fratrien, varvid han utövar sitt värdskap bakom ett bord, på vilket han har placerat halmkärvarna och huvudena av de offrade djuren.

Under karnevalen dansa alla, som varit värdar, med dessa halmkärvar på ryggen och pryda sig med döda fåglar, frukter, bröd, ostar och halsband av utblåsta ägg. Dessa föremål symbolisera naturens fruktbarhet och åskädliggöra vad chipayaindianerna helst vilja ha av högre makter. Det kan icke råda något tvivel om, att det bakom dessa riter ligger en mycket gammal magi.

För att verkligen belysa, hur de gamla religiösa riterna bevarats hos chipayaindianerna skall jag även berätta om en viss fest. Chipayaindianerna köra därvid en stång, vid vilken är fästad en flagga, ned i jorden. De dyrka denna stång och offra till den. Därefter dansa kvinnor och män en särskild dans. De stå därvid på två rader med stången i mitten. Under denna fest använder man sig av den stora bytrumman. Vi finna, att den här nedan efter Cobo citerade beskrivningen av den s. k. *guayyaya*-dansen hos inkas exakt motsvarar här skildrade dans hos chipayaindianerna¹ (fig. 31).

Utrymmet medger ej, att jag här längre uppehåller mig vid chipayaindianernas kultbruk. Varje familj skyddas av en vildkatt och en falk, varav ett uppstoppat exemplar gömmes i hyddan. Åt hyddans skyddsande offra indianerna gång efter annan ett får, vars blod man giver skyddsanden att dricka. Indianernas hjordar stå under beskydd

¹ Cobo, *op. cit.*, t. IV, p. 231. — »El baile propio de los Incas se dice *Guayyaya*; no entran en él en tiempo de su gentilidad sino solos los del linaje de los Incas de sangre real, y llevaban delante el estandarte ó guión del Rey, con el *Champi*, que eran las insignias Reales. Bailábanlo al són de un atambor grande, que llevaba sobre las espaldas un indio plebeyo ó villano, y lo tocaba una mujer. El són y baile es grave y honesto, sin dar brincos ni saltos; hácenlo hombres y mujeres asidos de las manos y puestos en hilera, y a veces son doscientas o trescientas personas, más ó menos, conforme la solemnidad del baile. Unas veces bailan mezclados hombres y mujeres y otras divididos en dos hileras, una de hombres y otra de mujeres. Comenzaban este baile apartados del Inca ó del *Cacique* en cuya presencia lo hacían, y salían todos juntos y daban tres pasos á compas, el primero hacia atrás y los otros dos hacia adelante; y desta manera, yendo y viniendo, iban siempre ganando tierra para adelante hasta llegar adonde el Inca estaba. Algunas veces, en fiestas muy graves, entraba el mismo Inca en estos bailes.»

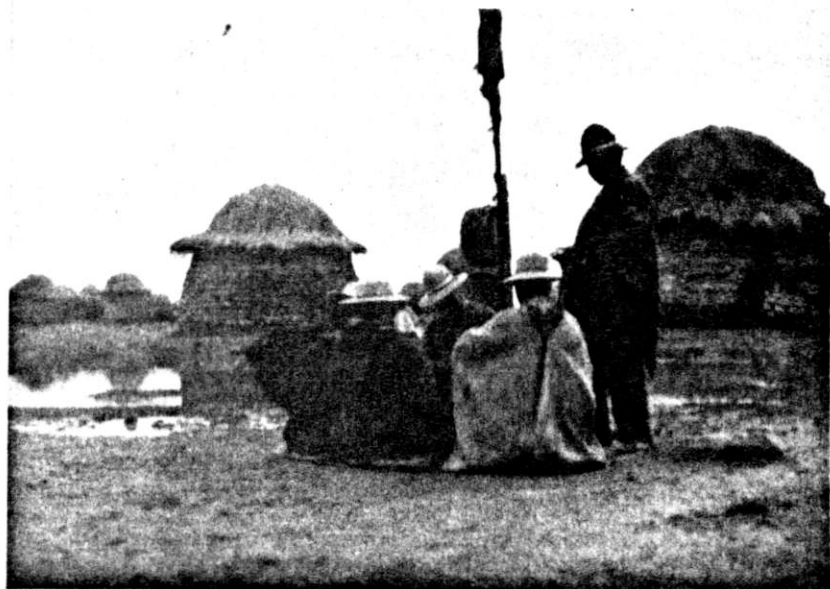

Fig. 31. Indianerna bedja och offra sprit vid en flagga.¹

av en *samiri*, i detta fall ett med halm uppstoppat får, som gräves ned med olika offergåvor mitt i boskapshagen.

Jag tror mig med dessa exempel ha bevisat, vad jag vill, nämligen att chipayaindianerna ha bevarat den gamla aymarakulturen, som numera försvunnit hos aymaraindianerna själva. Någon originell chipayakultur existerar ej, och man kan ej heller hos denna stam finna ett enda östandinskt kulturelement. Chipayaindianerna ha fått all sin kultur från aymarabefolkningen på höglandet. Och det är den gamla aymarakulturen, de bevarat. Man erfar en egendomlig känsla vid ett besök i chipayaindianernas öde land. Man känner sig förflyttad århundranden tillbaka i tiden, man får se något av det liv, som indianerna i Peru levde före de vitas ankomst.

¹ Samtliga fotografier i denna uppsats äro tagna av förf.